

Ruud Conens (1946-2010) en Annet van Wiechen (1954) deelden ruim 32 jaar leven en werk. Hun beider passie: de oudheid en de middeleeuwen. Op hun reizen fotografeerde hij het verleden dat zij als klassiek archeologe bestudeerde. Ze volgden jarenlang de voetsporen van de Romeinse keizer Hadrianus van Engeland tot de Sahara en trokken met de middeleeuwse kruisvaarders oostwaarts. Als maatschap gaven ze samen jarenlang lezingen, cursussen en studiedagen over allerlei facetten van het verleden dat ze vastlegden in beeld en woord, van Cleopatra tot Saladin, van de Drie Gratiën tot de Zeven Slapers en van de Hettieten tot de kathedralenbouwers. Rond de Middellandse Zee kwamen ze veel werkezels tegen. Gegrepen door hun harde leven én door de fantastische Romeinse roman *De Gouden Ezel* doken ze de ezelgeschiedenis in. Het resultaat is dit boek én een reeks boeiende presentaties over de veelzijdigheid van de ezel in archeologie, geschiedenis, kunst, cultuur & literatuur.

Meer informatie op www.OudWeb.nl en www.deEZEL.nl.

ISBN 978-90-9028314-2

conens & van wiechen

de EZEL

archeologie • geschiedenis
cultuur • kunst • literatuur

de EZEL

archeologie • geschiedenis
cultuur • kunst • literatuur

conens & van wiechen

de EZEL

archeologie • geschiedenis
cultuur • kunst • literatuur

Ruud Conens & Annet van Wiechen

conens & van wiechen

2014

Inhoud

Voorwoord – de EZEL 8
Voorwoord – onze EZEL II

I	Wilde & tamme ezels 13
2	Griekse ezels 23
3	Ezelfabels 35
4	Romeinse ezels 45
5	Gouden ezels 57
6	Prijs van een ezel 69
7	Ezelaanbidders 77
8	Ezel & os 83
9	Ezel Burnellus 91
10	Ezelsprookjes 99
11	Ezelrit & ezelstraf 107
12	Palmezel 127
13	Musicus ezel 135
14	Ezelfeest & ezelpaus 145
15	Van onocentaur tot pausezel 153
16	Sancho's Grauwkje 163
17	Van filosofen- tot wifi-ezel 171

Beknopte bibliografie & fotoverantwoording 186
Alfabetisch register 190

Voorwoord - de EZEL

De ezel is lui, koppig, dom en komt alleen met stokslagen in actie De ezel is slim, taai en meegaand, kent zijn eigen grenzen, vlucht niet voor gevaar, leeft op een schraal dieet en is al millennialang 's mens lastdrager en rijdier. De ezel is "vriend van jong en oud, van de beek en de vlinder, van de zon en de hond, van de bloem en de maan, geduldig en bedachtzaam, weemoedig en beminlijk, de Marcus Aurelius van de velden", aldus de Spaanse dichter Jiménez (hfst. 17). Ezel & mens – een combinatie van duizenden jaren, maar de mens waardeerde en waardeert de ezel lang niet altijd voldoende.

De ezel heeft vele gezichten en vele namen. Ons woord *ezel*, het Engelse *ass*, het Duitse *Esel*, het Franse *âne*, het Italiaanse *asino* of het Spaanse *asno* zijn afgeleid van de Latijnse woorden *asinus* of *asellus*. Via het oud-Griekse *ὄνος* (*onos*), dat niet alleen *ezel* of *ezelin* betekent, maar ook de bovenste, dus draaiende

molensteen en een speciale drinkbeker [29]*, is het woord wellicht afgeleid van het Sumerische *anšu* (*ezel*). Het moderne Grieks gebruikt het woord *γάιδaros* (*gaidaros*) en is afgeleid van het Grieks voor *hij die altijd geslagen wordt*. In het Engels komt *donkey* voor het eerst voor in een woordenboek van "the vulgar tongue" (1785), maar dit woord werd waarschijnlijk al eerder gebruikt in gesproken schuttingtaal. Was *ass* tot in de negentiende eeuw het gebruikelijke woord voor *ezel*, nu wordt het hoofdzakelijk vulgair figuurlijk gebruikt. Belangrijk in de ezelgeschiedenis zijn ook het muilnier, kind van een ezelhengst en een paardenmerrie, en de muilezel, kind van een ezelin en een paardenhengst.

Sinds mensenheugenis nemen ezels en hun bastaarden met weinig en vaak slecht voedsel genoegen: ze zijn lastdieren, trekken wagens, werken op het land en worden door mensen bereiden. Is de vlakte het terrein voor paarden, ezels staan stevig

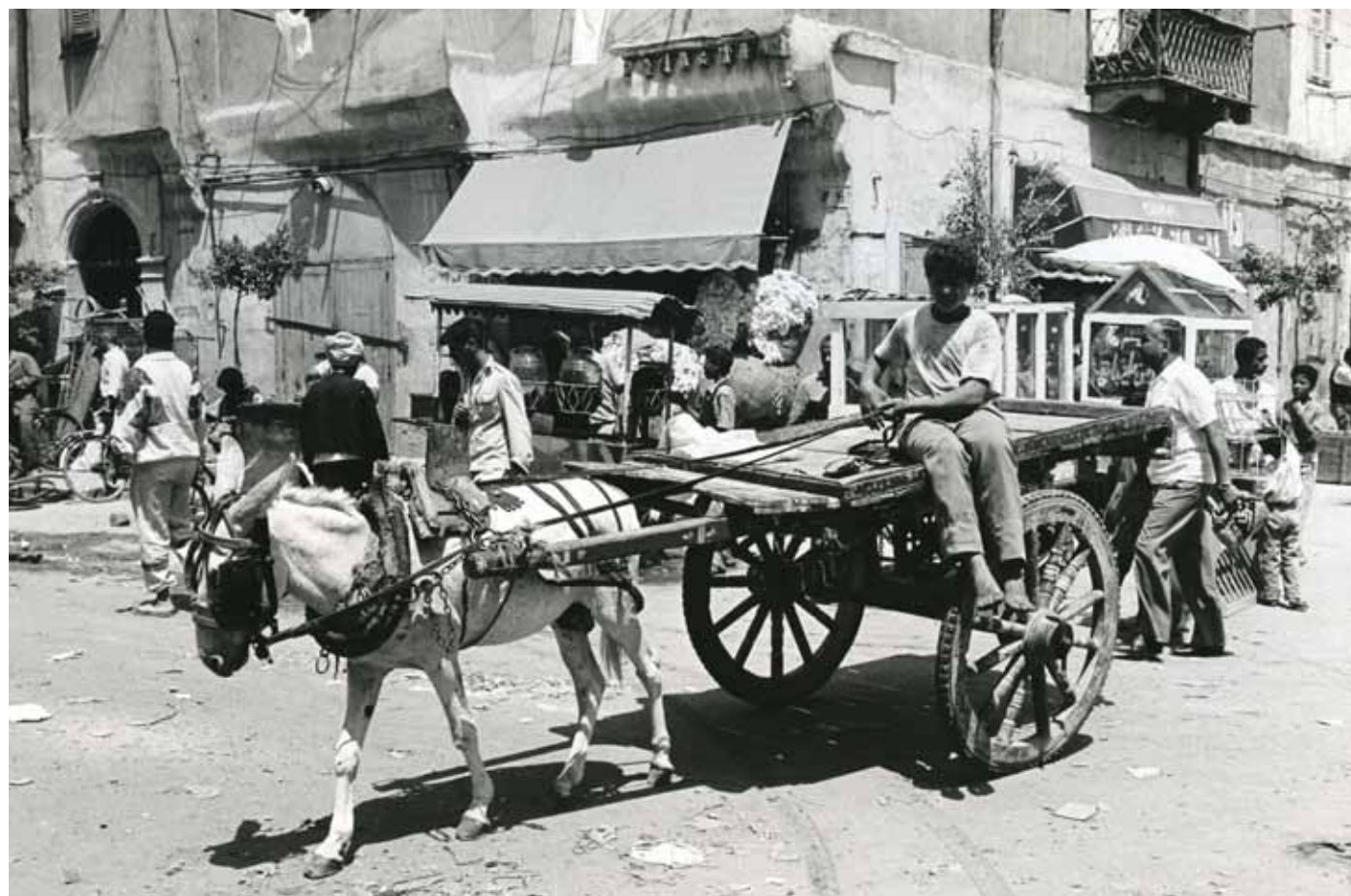
op hun benen en lopen makkelijk door ruig gebied, over bergen en langs smalle paadjes. Ezels kunnen vrij oud worden, verrichten dertig jaar of langer zwaar werk en zijn hun hele leven nuttig voor de mens. Waarom staat *ezel* dan nu nog steeds figuurlijk als *domoor* te boek, zoals in Van Dale? Ook in Nederlandse spreekwoorden wordt die domheid benadrukt. Als uitleg voor het spreekwoord *Een ezel stoot zich in 't gemeen niet tweemaal aan een zelfde steen* geeft Van Dale "heeft men eens iets nadeligs ondervonden, dan vermijdt men de herhaling, als men tenminste niet dommer is dan een ezel". Waarom dat negatieve beeld bij zo'n positieve ezel? Misschien zegt dit wel meer over de mens dan over de ezel.

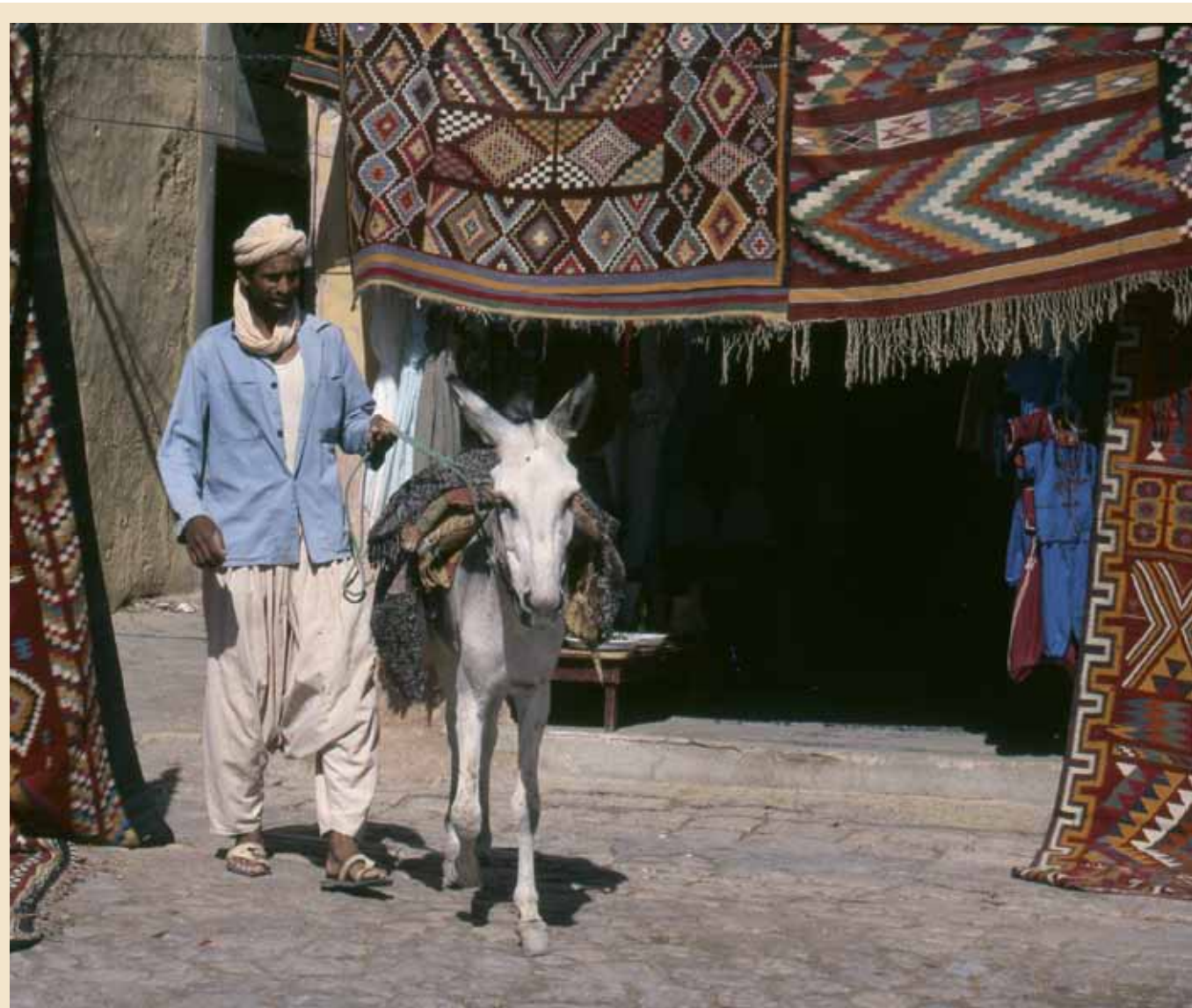
De *EZEL* gaat niet over het levende dier met zijn mooie grote, wollige oren en zijn grote ogen of over zijn verzorging. De ondertitel – *archeologie, geschiedenis, cultuur, kunst & literatuur* – zegt het al. Hoe gebruikte en bekeek de mens ezels? Hoe dacht hij over hen? Zo veelzijdig als de geschiedenis en cultuur van de mens zijn, zo gevarieerd en veelzijdig zijn die van de ezel en zijn bastaarden. Dit boek kan natuurlijk niet de ongelooflijk rijke ezelhistorie in zijn geheel behandelen. Dit boek gaat vooral over de ezel in het Middellandse Zeegebied en Europa. In de keuze van de onderwerpen hebben we ons laten leiden door persoonlijke voorkeuren. Dat kan ook niet anders, want het

onderwerp *ezel* is onuitputtelijk. Of zoals de zestiende-eeuwse Giovan Battista Pino al schreef (vrij vertaald): "Ik wil helemaal niet zeggen dat schrijven over de *ezel* iets nieuws is, want ik weet dat vóór mij Apuleius en vele anderen het als hun taak zagen dat aspect van de *ezel* te behandelen dat zij belangrijk vonden. Als ik hetzelfde doe, is het niet om te wedijveren met die zo getalenteerde schrijvers, maar omdat het onderwerp *ezel* zo oneindig is en ik meen dat er nog enkele *ezel*-details zijn die nog niet eerder besproken zijn En verder ben ik ervan overtuigd dat er al heel veel over de *ezel* is geschreven en dat er altijd nog veel meer over de *ezel* valt te schrijven"

Ruud Conens & Annet van Wiechen
conens & van wiechen

* Tussen [vierkante haakjes] staat een verwijzing naar de pagina met de bedoelde afbeelding, staat er vóór het cijfer p. dan betreft het een verwijzing naar de tekst op bedoelde pagina.

Het grote stadsplein van Ghardaia, een Algerijnse oasestad in de Sahara, was één en al kleur en leven. Er was markt. Overal op het grote plein werden groenten, vruchten, theepotjes ... werd eigenlijk alles te koop aangeboden. Er hingen ook prachtig geweven tapijten met geometrische patronen. Het leken coulissen waarlangs mensen en ezels liepen. Het was hoofdzakelijk een mannenmarkt. Mannen gekleed in lange witte gewaden of in broeken met een laag en ruim kruis. Af en toe liep een van top tot teen in het wit gedrapeerde vrouw schichtig voorbij. Slechts één oog was onbedekt. Elders stonden ezels met vastgebonden poten tussen het afval wat eetbaars te zoeken [59]. Ze wachtten op hun baasjes of ze stonden te koop. Na de vele prachtige, verlaten Romeinse ruïnesteden die we hadden bezocht, waren de alleedaagse levendigheid en kleurenrijkdom van Ghardaia

bijna onwerkelijk. Het leek ons alsof we deel uitmaakten van één groot toneelstuk, met steeds nieuwe acteurs die uit de coulissen naar voren kwamen. In het decor van kleurrijke tapijten viel ons een tengere, witte ezel op die gedreven werd door een oudere man, gekleed in wit en lichtblauw. De ezel liep vóór zijn baasje uit in ons 'beeld' en sindsdien is hij niet meer uit onze gedachten verdwenen.

Voorwoord - onze EZEL

Mijn partner Ruud Conens en ik hebben een zwak voor ezels gekregen, omdat we ze tijdens onze reizen langs de Middellandse Zee overal tegenkwamen. Omdat ze zo hard moeten werken en zoveel slaag krijgen, omdat ze lekker koppig kunnen zijn, omdat ze zo fotogeniek zijn, omdat ze onverdiend zo'n slechte naam hebben gekregen werden we nieuwsgierig naar de geschiedenis van de zo verguisde ezel.

Misschien kunnen we ons ezel-enthousiasme het beste verwoorden met deze reisimpressie [links]. We raakten gefascineerd door de ezels geschiedenis. Onze eerste reizen brachten ons dan ook naar de Romeinse ruïnestad Madauros, waar eens Apuleius werd geboren, de geestelijke vader van ezel Lucius [hfst. 5] en naar het Spaanse La Mancha, de geboortegrond van Sancho Panza's ezel Grauwte [hfst. 16]. Op middeleeuwse kerken kwamen we muziekmakende ezels tegen [hfst. 13] en op Griekse vazen opgewonden ezels.

Ruud had een grote liefde voor de camera en een fantastisch oog voor een evenwichtig en mooi beeld. In ons fotoarchief zijn dan ook naast ruïnes, kerken en burchten aardig wat ezels 'gestald' die we vanaf 1978 tot 2010 tijdens onze reizen zijn tegengekomen.

De naar voren lopende witte ezel tussen de geweven tapijten met kleurrijke, geometrische patronen [links] hangt nog steeds boven mijn werkbureau. Al sinds 1989 hangt hij daar als een dierbare herinnering aan een prachtige reis die we samen hebben gemaakt. Een foto van het verleden, want in de landen

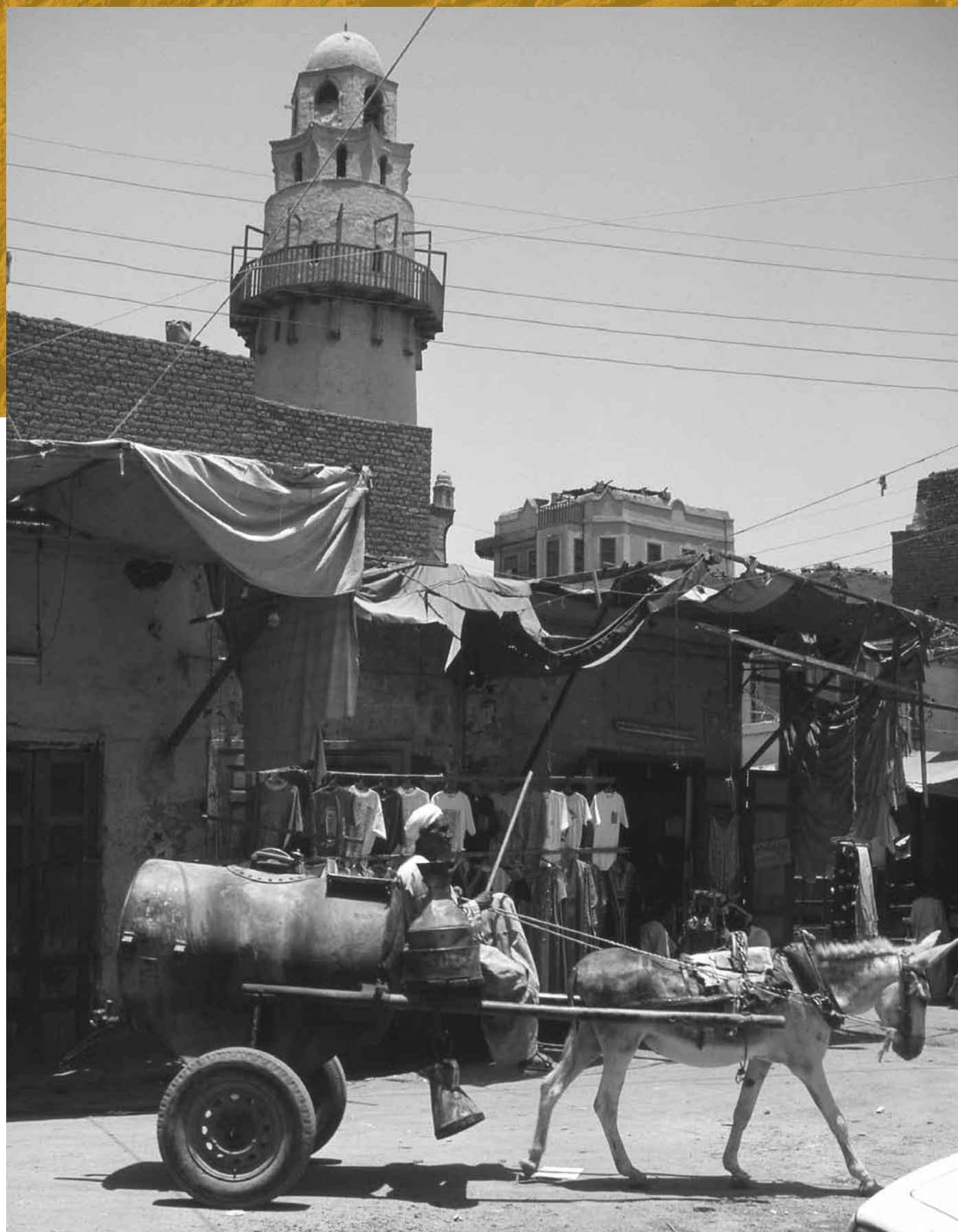
rond de Middellandse Zee verdwijnt de werkezel langzaam maar zeker. Maar het is ook een foto van ons eigen verleden. Dat samen reizen, samen nieuwsgierig zijn naar de volgende ruïne of middeleeuwse burcht, is verleden tijd. Ruud overleed in november 2010. Hij liet een grote leegte achter én een rijke schat aan herinneringen en aan fotomateriaal.

Voor december 2010 hadden we enkele ezel-lezingen gepland. We hadden gehoopt dat die ezel-lezingen misschien onze zwanenzang zouden kunnen zijn. Helaas, dat was hem en mij niet gegeven. Maar ik borduurde voort op de ezel, op de lezingen die we vroeger hadden gegeven, op het onderzoek dat ik al had gedaan, op de ezels uit Ruud's fotoarchief en dat werd de EZEL. De ezel gaf me houvast in moeilijke tijden van verdriet en intens gemis en het was ook zoals de Griekse Menander in de vierde eeuw vC zou hebben geschreven (vrij vertaald): "het ruige bergpad toont het nut van de ezel" ofwel: in nood leert men zijn vrienden kennen. Zonder vrienden was de EZEL er nooit gekomen. Vandaar dat ik de EZEL aan hen opdraag.

De EZEL biedt een keuze uit de rijke cultuurgeschiedenis van de millennia-oude ezels en hun bastaards en in de onderschriften bij het beeldmateriaal kon ik af en toe onze persoonlijke fascinatie en passie voor de ezel kwijt. Immers, ezel & mens staan dichtbij elkaar, dus in de EZEL mocht ook dat menselijke, dat persoonlijke aspect niet ontbreken.

Annet van Wiechen
conens & van wiechen

I Wilde & tamme ezels

Voor er huizezels waren, waren er wilde ezels. Al in een grijs verleden leefden deze wilde ezels in Noord-Afrika, o.a. de Somalische ezel (*Equus africanus somaliensis*) met gestreepte benen en de Nubische ezel (*Equus africanus africanus*) met een schouderkruis. Beide soorten worden nu in het wild met uitsterven bedreigd. De Algerijnse (of Atlas) wilde ezel is al uitgestorven.

De onager (*Equus hemionus*) – ook wel halfezel genoemd – is een snel en krachtig dier dat de West-Aziatische woestijnachtige gebieden bewoont. Hij is moeilijk te vangen en amper te trainen. Daarom was in het oude Nabije Oosten de onager millennialang hét voorbeeld van kracht en snelheid. Koningen, onder wie koning Assurbanipal in de zevende eeuw vC [14] en een Omayyade vorst in de achtste eeuw, lieten zich dan ook graag in hun paleizen jagend afbeelden terwijl zij onagers doodden. In het Gilgamesj-epos, een literair meesterwerk van het oude Mesopotamië waarin de universele angst van de mens voor de dood centraal staat, is Enkidu de natuur-jongen die bij de dieren van de steppe opgroeide. Hij en zijn vader worden vergeleken met een wilde ezel en soms met een woestijnleeuw, de krachtigste dieren van het schrale land. Ook in de veel latere, middeleeuwse verhalen over de koningen van Iran jaagt de held graag op Perzische onagers die hij daarna met smaak verorbert [16].

In het oude testament komt de wilde ezel eveneens enkele keren voor. Meestal wordt in vergelijkingen geschreven over dit vrijheidlievende dier (Job 39.8), dat in de woestijn op zoek moet naar voedsel (Job 24.5) – ook in tijden van droogte (Jer. 14.6) – waar het de prooi is van leeuwen (Sirach 13.19). Koning

Nebukadnessar was door de mensen verstoten (Dan. 5.21): “hij kreeg het hart van een dier en hij leefde onder de wilde ezels”. Ismaël, Abraham’s zoon bij Hagar, wordt als een wilde ezel beschreven (Gen. 16.12): “hij schopt iedereen, iedereen schopt hem”.

In de Griekse wereld werden wilde ezels incidenteel gebruikt in processies of wellicht gehouden in de dierentuinen van hellenistische vorsten [33]. De Romeinen waardeerden de kracht en snelheid van Noord-Afrikaanse wilde ezels en onagers. Ze jaagden op de dieren, maar makkelijk was dat niet. Een van de Romeinse schrijvers beschreef de verdedigingstechniek van de wilde ezel. Het opgejaagde dier werkte stenen los die hij met zijn achterbenen richting achtervolgers wist te gooien. Maar was hij eenmaal met een lasso levend gevangen, dan gebruikten de Romeinen hem om te fokken of om op te eten. Xenophon meldde al dat Griekse soldaten het vlees van wilde ezels vergeleken met hertenvlees, maar dan zachter en de Romeinse encyclopedist Plinius schreef dat wilde-ezelsveulen een ware delicatessen was en in de volksmond *lalisio* werd genoemd. Veel wilde ezels vonden hun eindbestemming in de arena’s van de grote amfitheaters [17]. Zo stierven in 248 bij de viering van het duizendjarig bestaan van Rome, in het *amphitheatrum flavium* (Colosseum), naast 32 olifanten, tien tijgers, nijlpaarden, leeuwen en giraffen ook twintig wilde ezels.

Plinius meldde een vreemde gewoonte van wilde ezels. Zo gauw de ezelsmerrie het veulen had gekregen, ontmande de ezelshengst zijn mannelijke nakomelingen. Vandaar dat de vrouwtjes de eenzaamheid opzochten om hun veulen te baren. Bioloog Naaktgeboren meent dat de gewoonte van oudere wilde ezels om jongeren tot de orde te roepen door in hun dijen

WILDE-EZELBOUT VOOR HELDEN

De koning van Iran was ontstemd. De held Rostam was niet naar zijn hof gekomen om “zoals het een onderdaan betaamt” de koning zijn dienstbaarheid te betuigen. Koninklijke kleinzoon Bahman werd naar Rostam gestuurd om hem aan zijn verplichtingen te helpen herinneren. De witharige Zal ontving de koningszoon hartelijk, maar vertelde dat zijn zoon Rostam aan het jagen was. Bahman reed dus op zijn paard naar de bergen vanwaaraf hij de jachtgronden kon zien. En hij zag “de kampioenen van het leger [Rostam] daar zitten met zijn gevolg. In zijn vuist hield hij een boomstammetje vast, waaraan een wilde ezel was gespiet, terwijl zijn knots en zijn uitrusting naast

hem lagen. In zijn andere hand zat een beker vol wijn en een jongen stond klaar om hem te bedienen”. Bahman was onder de indruk van de held en besloot Rostam uit te schakelen, want hij was bang dat zijn koninklijke vader zich niet met Rostam zou kunnen meten en het onderspit zou delven.

Bahman “wrikte een rots uit die hardstenen berg en liet die van de hoge berg neerrollen”. Rostam’s broer zag het stenen gevaarte en schreeuwde een waarschuwing naar Rostam, die zich niet verroerde en zelfs zijn lekkere ezelboutje niet neerlegde. “Hij wachtte tot de rots dichtbij was gekomen, terwijl het stof de berghelling verduisterde, stak toen zijn laars uit en schopte de rots ver weg”,

zo lezen we in het rond 1000 geschreven Perzische Boek der Koningen (Shahname). Rond 1430 werd een Shahname prachtig geïllumineerd in Shiraz voor de gouverneur van Fars (Iran) en deze scène is daarin aldus vormgegeven.

Om de afstand tussen de held en Bahman, die vanaf de bergen naar Rostam kijkt, weer te geven, heeft de miniaturist een tekstblok ingelast. In het grillige berglandschap is Bahman (vinger aan zijn mond) onder de indruk van de held. Rostam, die hier zijn tijgervel-kuras draagt zoals Hercules zijn leeuwenhuid, bevindt zich in een heel andere omgeving: een vlak gebied met kleine plantepolletjes. Prachtig komt de onverstoorbaarheid van Rostam naar voren: zijn lekkere gespietste ezelbout houdt hij met zijn linkerhand rustig boven het vuurtje en in zijn andere hand heeft hij de wijnbeker. De wijnkruik in de Chinese wit-en-blauw-stijl staat voor hem. Met zijn gelaarsde rechterbeen schopt Rostam nonchalant de rots weg. De miniaturist heeft alleen de hoofdrolspelers geschilderd. De anderen die in de tekst worden genoemd, liet hij achterwege. Daardoor is alle aandacht voor de held Rostam en worden zijn onverstoorbaarheid én kracht extra benadrukt!

Oxford, Perzisch miniatuur, ca. 1430.

DODELIJKE SPELEN

Juvenalis dichtte het al in het begin van de tweede eeuw: “Men houdt zich koest en vraagt alleen nog maar twee dingen: brood en spelen!” Nou, die ‘spelen’ waren overal in het Romeinse Rijk. Vooral de wilde-dierengevechten of jachtpartijen (venationes) waren populair en niet alleen in Rome. Ook in onze contreien hield men ervan. Nijmegen, Xanten en Trier hadden een amfiteater waar dat soort optredens en gladiatorenvechten werden georganiseerd.

In Nennig aan de Moezel werd in de negentiende eeuw een grootse Romeinse villa gevonden die ongetwijfeld toebehoorde aan een belangrijke en rijke familie die of hoog in de staatshierarchie stond of rijk geworden was door de ‘spelen’, want in de feestzaal werd een ruim 10 bij 15m groot vloermozaïek (derde eeuw) gevonden van zeer hoge kwaliteit.

Binnen een geometrisch kader zijn in zeven velden – één figuratief veld is voorgoed verdwenen – de activiteiten in de arena kleurrijk vastgelegd. Met muziek van het waterorgel en van de trompetter worden de spelen feestelijk geopend. Gladiatoren bestrijden elkaar en wilde dieren, die ook elkaar moeten bevechten. In één scène strijden een tijgerin en een wilde ezel. Gezien de horizontale strepen op zijn achterbe-

nen, kan het een Noord-Afrikaanse Somalische wilde ezel zijn. Het is duidelijk dat de ezel in dit treffen het onderspit zal delven. Bloed stroomt al uit de wonden gemaakt door de klauw van de tijgerin.

Als alles voorbij is, moet de arena worden schoongemaakt. Een oude sukkelige leeuw – kijkt ie zelfs niet een beetje scheel? – en zijn eveneens oude en grijze begeleider ruimen de laatste restjes op: het wilde-ezelshoofd!

Nennig, Romeins vloermozaïek, eerste helft derde eeuw.

2 Griekse ezels

De ezel maakte zijn entree in de Europese literatuur in de *Ilias* van Homerus. In boek XI was een hevige strijd gaande tussen Grieken en Trojanen. De Grieken werden in het nauw gedreven en held Ajax werd heen en weer geslingerd tussen twee sterke emoties. Hij was bezorgd om de Griekse schepen, maar tegelijk wekte de “hoogtronende vader” Zeus in hem de drang tot vluchten. In deze gemoedstoestand vergeleek Homerus Ajax met een ezel – een mooi voorbeeld van die beroemde Homerische vergelijkingen: “Zoals wanneer een koppige ezel langs het bouwland gaat en de jongens trotseert die heel wat knuppels stuk slaan op zijn rug – hij gaat het diepe graanveld in en vreet het af; de jongens slaan hem met stokken, maar zwak is hun kracht; met moeite jagen zij hem van de akker, als hij van voer is verzadigd – zo zaten toen de dappere Trojanen en hun talrijke bondgenoten de grote Ajax, Telamons zoon, op de hielen, hun speren telkens stotend midden in zijn schild”.... Zo zigzaggend wist Ajax de Trojanen te beletten de Griekse schepen te bereiken, maar tegelijkertijd keerde hij vechtend terug naar de Griekse strijders.

Hoe was het toch mogelijk dat Ajax met een ezel werd vergeleken, vroegen onderzoekers zich af: een edele held met een stomme ezel? Geen stómme, maar een desperate, vasthoudende en taaie ezel. Een Grieks spreekwoord luidde: Een *hongerige ezel denkt niet aan de stok*. En dat is precies wat Homerus (achtste eeuw vC) verwoordde. De ezel kreeg te weinig voer en daarom ging hij grazen in het graanveld. De jongens sloegen hun stokken stuk, maar de ezel liet zich pas verjagen toen hij voldoende gegeten had! Slecht gevoed en gekoeioneerd, ondergewaardeerd maar onmisbaar, precies zoals het ook in het echte ezellevens toegen in het oude Griekenland!

Uit Homerus' beschrijvingen sprak verder enige waardering voor muilieren. In de *Ilias* (boek XXIII) werd als hoofdprijs bij een bokswedstrijd “een stoer muildier” vergeven en de lieflijke prinses Nausicaä reed in een wagen getrokken door muilieren met haar wasgoed naar het strand (*Odyssee* boek VI). De dichter Hesiodus, zelf boer, schreef rond 700 vC in zijn leerdicht *Werken en Dagen* weliswaar niet over de ezel, maar wel over muilieren. En zonder ezels, géén muildier! Hij schreef dat de os en het gecastreerde muildier essentieel waren voor de boer: het muildier kreeg bij hem steeds het epitheton “taai, bestand tegen arbeid”. Verder schreven Griekse artsen in sommige ziektegevallen melk van ezellinnen voor.

Ezels werden vrij oud, konden dertig jaar of langer zwaar werk verrichten en waren hun hele leven nuttig voor de mens. Na hun dood diende misschien één van de ezelsbotjes als fluitje of werd incidenteel de ezels huid gebruikt. Omdat stormen Sicilië teisterden, stelde de vijfde-eeuwse (vC) wijsgeer en arts Empedocles voor om van ezels huiden een enorme zak te maken om de wind te vangen!

De Grieken waren idolaat van paarden, na de olijfboom hét geschenk van de goden. Bekijk het fries van het eerbiedwaardige Parthenon en je ziet paarden, bekijk Grieks aardewerk en het paard is het meest afgebeelde dier: slank met lange nek, prachtige manen en volle staart. De elite van vrije Griekse mannen benadrukte haar status met het paard. Paarden werden gebruikt om de mannen naar het slagveld te vervoeren, voor de jacht of voor het spel, zoals tijdens de Olympische Spelen. Paarden en vrije Griekse mannen stonden aan de top, terwijl ezels, slaven

KINDERSARCOFAAG

Deze stenen kindersarcofaag laat de korte levensreis zien van een kind (begin tweede eeuw). Rechts zitten de ouders in een vierwielige wagen, getrokken door twee muildieren. De moeder heeft de baby op haar schoot. In het midden zet het zoontje met behulp van een peuter-rollator zijn eerste stapje in de schaduw van de olijfboom. Aan de andere kant van de boom is hij weer iets ouder en speelt hij met een gans. Links is opnieuw de door muildieren getrokken personenwagen

afgebeeld. Maar nu zit het jongetje op knie van zijn vader die liefdevol zijn hand op de schouder van het kind legt. Het vliegende Eros-figuurtje geeft aan dat er een eind gekomen is aan de korte levensreis van zoonlief.

Rome, Romeinse sarcofaag, tweede eeuw.

de maatschappelijke ladder laat beginnen. Maar zijn carrière-sprong is ook dan nog een opmerkelijke.

Van keizer Vespasianus (r. 69-79) is bekend dat hij Afrika als provincie "op een eervolle manier bestuurde, afgezien van het feit dat hij tijdens een opstootje in Hadrumetum met rapen bekogeld is. In elk geval kwam hij geen zier rijker terug, want hij moest, omdat hij bijna geen krediet meer had, al zijn grond aan zijn broer in onderpand geven en een handeltje beginnen om zijn stand op te kunnen houden. Daarom kreeg hij de bijnaam: mulio!", aldus de keizersbiograaf Suetonius. Mulio is hier bedoeld als een scheldwoord voor iemand die geld verdiende met een onwaardige activiteit. Misschien werd Vespasianus, in wiens familie de naam Sabinus geregeld voorkwam, wel bedoeld toen een anonymus dichtte: "De Sabinus die jullie daar zien, vrienden, was, zegt hij zelf, de snelste muilezeldrijver van allemaal. Er was geen wagen, al vloog die nog zo snel, die hij op het traject naar Mantua of Brixia niet kon passeren. Zijn concurrenten zelf erkennen dit ... Hij knipte ... altijd met een schaar de harige nekken van zijn dieren: het juk van bukshout mocht anders eens gaan knellen

op de ruige manen en een smerige wond veroorzaken. Ijskoud Cremona en modderig Gallië, jullie weten hier alles van, zegt Sabinus. Van jongs af aan stond hij in jullie modderpoelen en leverde hij zijn vrachtes af in jullie moerassen. En daarna dreef hij urenlang zijn span door diepe karresporen, terwijl zijn muilezels er soms de brui aan gaven, de linker of de rechter, of allebei tegelijk. ... Maar dit alles is verleden tijd. Nu zit hij op een ivoren zetel...".

Deze al dan niet fictieve Sabinus maakt wel duidelijk dat werken met muildieren gezien werd als een – letterlijk – laag-bij-de-gronds beroep, maar wél een met mogelijkheden om rijk te worden en hogerop te komen!

Iedereen kan goddelijke bescherming goed gebruiken. Ezels en muildieren ook. Op de twee feestdagen van de oude landbouwgod Consus, nl. op 21 augustus als de oogst is opgeslagen en midden december na het zaaien, werden ze met guirlandes getooid en kregen ze een dag vrijaf, terwijl hun baasjes naar de paardenraces keken. Het altaar van Consus in het Circus

DRONKEN EZELS

Sarcofagen zijn doodskisten. Elke tijd en cultuur had zo zijn eigen decoraties op die sarcofagen: magische spreuken om de dode te begeleiden, goden, mythologische verhalen of scènes uit het leven of juist over de dood van de overledene. Romeinse stenen sarcofagen gunnen ons vaak een inkijkje in leven en denken van de tweede en derde eeuw. Het Museo Nazionale in Rome heeft een prachtige collectie sarcofagen en het leven en de activiteiten van Dionysus (Bacchus) zijn een geliefd onderwerp. Dat is niet zo vreemd, want de wijngod verbeeldt de hoop op een plezierig – en wijnrijk – hiernamaals. Op een van die sarcofagen zien we een optocht (thiasus) van uitgelaten en dansende Dionysus-volgelingen. De god zelf staat fier rechtop op een wagen getrokken door centauren. Die goede, oude Silenus is ook van de partij. Uiteraard al dronken is hij niet meer bij machte zelf te lopen. Hij ligt op een wagen met vier wielen met een grote drinkbeker in zijn linkerhand. Maar dan komt het: de wagen wordt getrokken door twee ezels (of muildieren) in een wel héél vreemde houding. De ene ezel lijkt letterlijk door zijn benen te zakken en de andere richt zijn hoofd naar boven. Waarom zijn die ezels zó afgebeeld? Voer voor specialisten. Net zoals bij de afbeeldingen in middeleeuwse kerken kan

men een scène letterlijk interpreteren, men kan er een diepere betekenis of symboliek in zien, of denken: "ach, grapje van de beeldhouwer" en er verder niets achter zoeken! Té makkelijk gedacht. Nee, die ezels stellen de nog-niet-ingewijden in de Dionysus-cultus voor. Vóór hun inwijding moeten ze zich waardig tonen door zware taken te volbrengen. Zoiets als ontgroenen. De ezels symboliseren in dit geval de feuten, de novieten die moeten zwoegen als ezels. Sterker nog, als je nu maar heel goed zoekt in duizend jaar Dionysus-geschiedenis, is er een mogelijkheid dat die novieten van de Dionysus-cultus misschien, mogelijk, waarschijnlijk inderdaad ezels werden genoemd. Maar wat weten we eigenlijk van die Dionysus-cultus in de oudheid? Nog heel weinig. Mysterie-religies kenden de zwijgplicht en daar hield men zich – helaas – vrij goed aan.

Nee, voor ons geen vage interpretaties. Wij zagen daar op die sarcofaag gewoon hoe ook de ezels in Dionysus' omgeving zich te goed hadden gedaan aan het heerlijke godenvocht. Kortom, dronken ezels!

Rome, Romeinse sarcofaag, tweede eeuw.

EZELS & DRUIVEN

In de zesde eeuw bezochten pelgrims de berg Nebo (Jordanië). Vandaaraf kreeg Mozes immers het beloofde land te zien dat hij niet mocht betreden (Deut. 34). Sommige kerken aldaar waren prachtig versierd met vloermozaïeken. Populair als motief was toen de ronde krulrank die ontspringt uit acanthusbladeren. De druivenranken worden ‘bewoond’ door dieren en mensen die – in dit kerkmozaïek – de druiven oogsten en persen, wellicht een verwijzing naar Jezus, die heeft gezegd “Ik ben de wijnstok en jullie zijn de ranken” (Joh. 15.5) of gewoon scènes uit het dagelijkse leven in de zesde eeuw. Hoe dan ook, de ezel beladen met druiven stal uiteraard ons hart!

Nebo, Byzantijns vloermozaïek, zesde eeuw.

de lekkerste-hapjes-diefstal. Dan valt hun oog op hun ezel. Ze kochten een scharminkelig beest en zie, nu glimt de tonronde ezel met zijn michelin-spekbandjes. De broers doen alsof ze weggaan, trekken de huisdeur achter zich dicht om vervolgens door een kier naar binnen te kijken. Ze zien hoe hun ezel zich tegoed doet aan de lekkerste amusetjes. De ezel als gourmand! De rijke eigenaar van de koks, met de toepasselijke naam Thiasus [53], wat Hunink leuk vertaalt met Feestneus, koopt deze wonderbaarlijke ezel voor het viervoudige van het bedrag dat de broers hadden betaald. Lucius wordt nu een soort eet-circus-attractie om de dinergasten van de Romein te amuseren. Hij heeft dé tijd van zijn ezelleven en krijgt tegelijk steeds meer menselijke trekjes!

Feestneus reist naar de provinciehoofdstad Korinthe en kiest de mooi versierde Lucius als zijn draagdier [61]. Iedereen loopt uit om deze bijzondere ezel te zien en niet diegene die hij draagt. De rollen zijn dus nu omgekeerd in vergelijking met het dragen van de Syrische godin [66]! Hoe dan ook, Lucius mag in Feestneus’ huis zijn kunstjes doen en wordt een bron van inkomsten, omdat nieuwsgierigen een entreekaartje moeten kopen om binnen te komen. Een rijke dame van stand valt als een blok voor de ezel en wil niets liever dan tegen forse betaling de nacht met hem doorbrengen in de beslotenheid van zijn stal. Als Feestneus achter deze nieuwe, goed-uitgevoerde ezel-activiteit komt, ziet hij direct hét hoogtepunt van zijn show. In de arena zal een tot de wilde dieren veroordeelde misdadigster Lucius’ tegenspeelster in de liefde worden.

Lucius huivert. En plein public? En dan met een misdadigster? Met zijn laatste krachten weet vastgebonden Lucius zich los te rukken en hij vlucht weg van het theater. Weg naar zee. Uitgeput valt hij in slaap en in een droom verschijnt zijn redster, de godin Isis. De volgende dag eet Lucius rozen, aange-reikt door Isis-priesters en herkrijgt hij zijn mensengestalte. Uiteindelijk laat Lucius zich door priester Asinius – what’s in a name? – Marcellus in alle Isis-mysteriën inwijden. Isis en haar man Osiris zijn een trouwe volgeling rijker.

In het boek vertelt Lucius hoe een waarzegger het volgende voorspelde: “aan de ene kant zou mijn reputatie aardig opbloeien, aan de andere kant zou ik een lang verhaal worden, een fantastische geschiedenis, ja hele boeken!” Het klopt. Want behalve door de verhalen geïnspireerde dichters, schrijvers en beeldende kunstenaars houden ook wetenschappers zich al eeuwen bezig met alle verschillende, al dan niet symbolische facetten en dubbele bodems van de roman. Bibliotheken zijn volgeschreven over deze Gouden Ezel.

Menig ezel die in de afgelopen twee millennia uit een schrijverspen gevloeid is, heeft direct of indirect – bijvoorbeeld via

Augustinus’ woorden – zijn bestaan te danken aan Apuleius’ Gouden Ezel. Er zijn veel ‘gouden ezels’ beschreven, maar ze overstijgen ons inziens nooit de échte Gouden Ezel. Hier volgen vier van die ‘gouden ezels’.

William van Malmesbury schreef in het begin van de twaalfde eeuw een geschiedenis over de Engelse koningen waarin het volgende verhaal werd verteld. Er woonden in de elfde eeuw aan de weg naar Rome twee oude vrouwen, die meestal dronken waren en aan hekserij deden. Wanneer ze een eenzame reiziger tegenkwamen, veranderden zij deze in een dier en verkochten hem daarna. Zo kwamen ze aan hun geld. Eens kwam een jonge danser langs en hem veranderden ze in een ezel. De twee oude heksen verdienden goed geld aan hun nieuwe dansende ezel, die behalve zijn mensenuiterlijk ook zijn mensenspraak verloren had. Voor een uitstekende prijs verkochten de vrouwen hun dansezegel door, maar ze drukten de nieuwe eigenaar wel op het hart hem absoluut geen water te geven. Op bevel van zijn nieuwe eigenaar vertoonde de dorstige ezel opnieuw zijn truc. Maar naarmate de tijd verstreek, lieten men steeds minder op hem en uiteindelijk kreeg de ezel kans te ontvluchten. Hij sprong in een water-tje waar hij naar genoeg ronddolde én dankzij het water zijn mensengedaante weer terugkreeg. De ezelopzichter zocht zijn gevluchte ezel en kwam de jonge danser tegen die hem vertelde dat hij eens die trucjes-ezel was. De opzichter was verbaasd, vertelde het zijn baas en deze vertelde het de paus. De oude vrouwen werden opgepakt, bekenden en werden veroordeeld.

In middeleeuws Napels woonde eens Marco, een narcistisch fatje dat in zijn zelfingenomenheid meende dat hij elk adellijk meisje om zijn vingers kon winden. Maar toen kwam de mannhartenbrekende Julia in de stad, “een bloem op ‘t eenzaam veld ontloken”. In zijn lange gedicht Marco (1832) dichtte Staring hoe Marco getergd door onbeantwoorde liefde voor Julia ging dol en in een onmetelijk bos terechtkwam en verdwaalde. Daar bespiedde hij een oude toverkol die haar “drie vingren, schraal en krom als kelderspinnebenen” doopte in een van haar zalfpotten, zich insmeerde en veranderde in een kraai. Later zag hij ook hoe zij zich onttoverde door het eten van rozen. Marco wilde ook een vogel worden om op die manier het bos uit te komen. Hij snelde naar de hut, besmeerde zich royaal met zalf.... “maar krast hij, Hoorders? – Neen! Hij werd een ezel, en hij balkt”. Een ezel die té klein was om bij de hoge rozenstruik te kunnen. Hij vluchtte verder het bos in en hoorde even later geschreeuw. Het bleek afkomstig te zijn van Julia, die op weg naar haar moeder door rovers werd belaagd. Haar eigen ezel en ezeldrijver waren al door hen gedood. Toen de rovers onderling een gevecht aangingen om het bezit van Julia, besteeg ze ezel Marco met de woorden: “O, red mij nu, goed beest”. Het lukte ezel Marco om Julia bij haar moeder te brengen. Marco werd “voor zijn daden” tot

DROMENDE EZEL

In het klooster van Kenilworth (Engeland) kopieerde een zeker John Streech rond 1420 de tekst van Nigellus' *Speculum Stultorum*. Dit handschrift wordt nu bewaard in de British Library, Londen. In de marge plaatste John af en toe een toe-

passelijk tekeningetje, zoals hier (f.114v): ezel Burnellus dromend van de bisschopsmitjer.

Londen, manuscript *Speculum Stultorum*, ca. 1420.

ten en de ingrediënten lossen als vanzelf op in de lucht! Al zijn geld is verdwenen, alle hoop op een langere staart verloren. Erger nog, zijn staart is zelfs kleiner geworden ... een van de vier hondse woestelingen heeft er een groot deel afgebeten! Gemangeld en geradbraakt heeft Burnellus amper nog leven in zijn lijf. De 'grauwe' komt kwezelachtig en langzaam naar hem toe en spreekt een benedictie uit over de reiziger. Dan schreeuwt Burnellus: "Geen benedictie voor jou, slechts een eeuwige verwensing! Wat denk je wel? Zijn dit de nieuwe manieren van de cisterciënzers? Reizigers aanvallen? Honden op hen loslaten? Nota bene mij aanvallen, de pauselijk legaat die

belangrijke geneesmiddelen bij zich had voor de paus".

Zo bluft Burnellus, eist een grote schadevergoeding en trekt van leer tegen cisterciënzermonniken en tegen lekenbroeders in het bijzonder. De lekenbroeder hoort de tirade aan en in de veronderstelling dat Burnellus écht de pauselijke legaat is, bedenkt hij in wanhoop een plan om deze pauselijke stroman het zwijgen op te leggen omdat anders de hele orde zal moeten boeten voor zijn gedrag. Hij heeft moord in de zin. Hij paait de aangevallen ezel met compensatiegelden, onderdak, goed eten en drinken, kortom, hij beschrijft een tweede paradijs, vlakbij de Rhône. Burnellus heeft daar wel oren naar en gaat mee, maar

eist wel eerst de dood van de vier woeste honden. Aangekomen bij de Rhône is Burnellus net even sneller en slimmer dan de lekenbroeder. Hij trapt hem in de rivier en de lekenbroeder verdrinkt. Burnellus balkt een fraai triomfied: "Zing, ezels, zing luid. Groot en klein, met toeters en bellen zing allen; wie een kuil graaft voor een ander".

In al zijn wijsheid bekent Burnellus zichzelf dat hij wel een beetje dom is geweest en dat hij met die gehalveerde staart niet naar huis durft. Hij wil zijn leven beteren en gaat daarom naar Parijs om daar direct te beginnen met een tienjarige cursus 'vrije kunsten'. Hij wil *magister* voor zijn naam hebben en droomt van een mooie intellectuele toekomst. In Parijs aangekomen vindt hij een herberg, neemt een bad, maakt zich mooi, bidt in de kerk en gaat op zoek naar passend onderwijs. Hij wordt lid van de Engelse studentenclub omdat daar de drank rijkelijk vloeit. Zeven jaar lang volgt Burnellus de colleges, maar tevergeefs. Hij kent alleen nog maar I-A en ook de docenten houden het voor gezien. Klappen, rottingslagen, oorvijgen of andere straffen halen ook al niets uit. Burnellus kent I-A en dáár blijft het bij.

Hij is platzak, heeft een gehavende, verkorte staart en hij heeft jaren verspild. "Ach, waarom moest ik zo nodig mijn thuisstad Cremona verlaten? Misschien moet ik daar maar bisschop worden? Dat zullen mijn ouders fantastisch vinden!", mijmert Burnellus. Opeens realiseert hij zich dat hij de naam van de stad waar hij 'studeerde' al vergeten is. Gedesillusioneerd besluit hij dan maar zijn ziel te redden en het klooster in te gaan. Maar bij welke orde? Bij de tempeliers met het rode kruis? "Dan moet ik ver weg vechten en kom ik niet levend terug". Bij de johannieters met hun witte kruis? "Dan moet ik naar Libanon en blijft mijn buik leeg". Naar het klooster te Cluny? "Maar als zwarte monnik moet ik 's nachts mijn warme bed uit om te zingen". Liever een grauwe cisterciënzer? "Dan krijg ik nauwelijks rust, de stok wordt vaak gebruikt en het dieet is karig". Naar een kartuizerklooster? Intreden bij de augustijnen, bij de Engelse gilbertijnen? Burnellus weet steeds de slechte kanten van de verschillende religieuze ordes op te noemen.

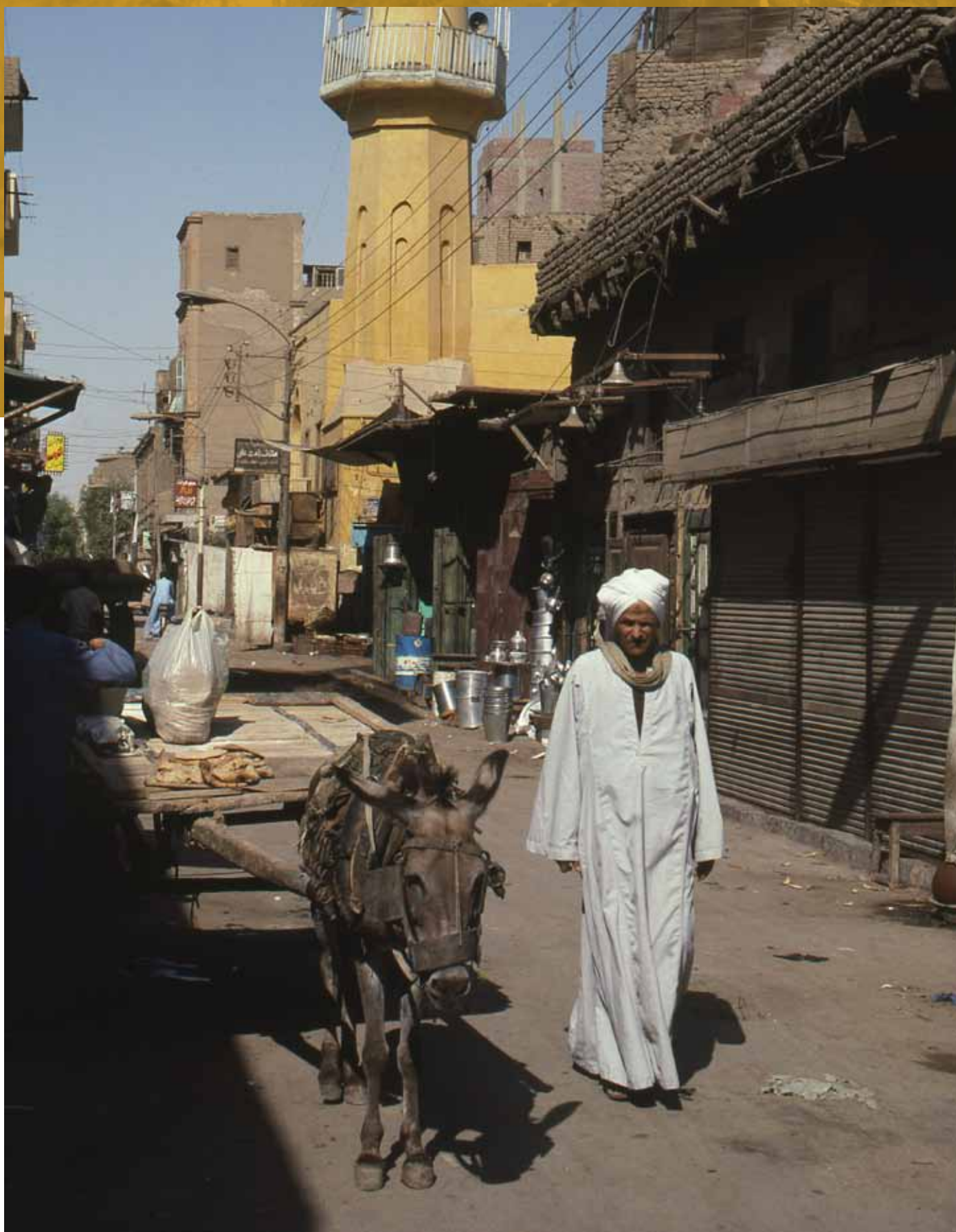
Burnellus kan niet kiezen en beslist dat het veel wijzer is om zélf een orde te stichten, met eigen regels. Een orde die zijn naam zal dragen. Zoiets als de burnellijnen? Hij kiest van elke bestaande orde de in zijn ogen 'goede' regels. Van de tempeliers neemt hij de rustig lopende paarden over, van de johannieters het leugentje om bestwil, van Cluny het vrijdagse vet en vlees en van de kartuizers: één mis per maand! Maar voor goedkeuring van een nieuwe orde moet Burnellus naar de paus en dus slaat hij één van de vele wegen naar Rome in. Onderweg ontmoet hij arts Galienus, die hij op de hoogte brengt van al zijn avonturen. "Heus, rondjes draaien rond zware molenstenen doe ik liever dan elke nacht zó zwaar blokken", aldus Burnellus.

ROMAN DE FAUVEL

We aarzelen of Fauvel wel of geen plaatsje moet krijgen in dit ezelboek. Is in de middeleeuwse satirische *Roman de Fauvel* (1310) Fauvel een vale hengst of een vale ezel? Zijn naam belooft in ieder geval weinig goeds, want die wordt gevormd door de ondeugden: Flaterie (vleierij), Avarice (gierigheid), U/Vilainie (gemeenheid), Variété (onstandvastigheid), Envie (afgunst) en Lâcheté (lafheid). Fauvel staat dan ook voor alles wat mis was in begin veertiende-eeuws Frankrijk: corruptie en de lage streken van koningen, hovelingen, clerus en van het pauselijk hof in Avignon. In 1316 werd de tekst verder bewerkt in het Latijn en Frans en uitgebreid met miniaturen en muziekstukken. Maar is Fauvel nu een paard of een ezel? In ieder geval kreeg Fauvel in de *Roman* geen duidelijke dierkenmerken zodat identificatie niet mogelijk is. Ook de miniaturisten van toen maakten van hem een soort hybride paard-mens. Ezel Burnellus is écht een ezel en daar de zonden van de elite in de twaalfde eeuw niet zoveel verschilden van die zonden twee eeuwen later, zullen we hier 'paard' Fauvel maar rust gunnen.

Wat nu volgt in de *Dwazenspiegel*, is een prachtige tirade van Burnellus over de slechtheid van de mens en van de elite in het bijzonder, een tirade van alle tijden. "Rome met zijn onlesbare dorst naar goud, waar een volle beurs de schuldligen vrijspreekt, hoe vilein hun misdaad ook is. Rome, eens hoofdstad van de wereld, nu kampioen van zonde, van top tot teen verrot. En dan die vorsten. Die moeten we niet 'bestuurders' noemen, maar 'boeven'. Hun woorden zijn vol list en bedrog en hun handen druipen van het bloed. Geschenken geven vrede, leiden tot oorlog, verdraaien het recht, bedekken misdaden, beïnvloeden het vorstelijk oordeel, bezoedelen kuisheid.... En God? Die hebben

15 Van onocentaur tot pausezel

In hoofdstuk 5 verandert een mens helemaal in een ezel. Hier hebben we aandacht voor de combinatie ezel & mens. Dat kunnen ezels met menshoofden zijn of mensen met een of meer lichaamsdelen van een ezel, zoals vrouwen met ezelsbenen.

De Romein Lucianus van Samosata (gestorven rond 180) schreef waarschijnlijk de Griekse *Lucius of De ezel*, die qua inhoud en verhaallijn sterk lijkt op Apuleius' *Gouden ezel* (hfst. 5). Ook Lucianus heeft humor en aandacht voor het harde ezelleven. Misschien waren Lucianus en Apuleius beiden wel door hetzelfde, oudere en nu verloren gegane ezel-metamorfoseverhaal geïnspireerd. Aan het eind van zijn leven schreef Lucianus de novelle *Ware geschiedenis*, een vermakelijke persiflage op avonturenromans. De ik-hoofdpersoon belandt van het ene onwaarschijnlijke avontuur in het andere. Op een gegeven ogenblik landen Ik en zijn kameraden op een groot eiland, waar alleen vrouwen lijken te wonen die gelukkig verstaanbaar Grieks spreken. Ze zijn jong, knap en verleidelijk en komen de mannen enthousiast tegemoet. Elke vrouw nodigt een man uit om haar gast te zijn. Ook Ik laat zich verleiden, maar heeft wel zijn bedenkingen, die versterkt worden als hij bij het huis van de vrouw een stapel menselijke beenderen ontwaart. Dan ziet hij onder haar zwierig op de grond zwaaiende tunica niet het verwachte bekoorlijke voetje, maar een ezelschoef. Hij trekt zijn zwaard en onder bedreiging daarvan vertelt de vrouw dat zij en haar vriendinnen zeevrouwen-met-ezelsbenen zijn die zich voeden met mensen, met mannen in het bijzonder. Heldhaftige Ik zorgt er uiteraard voor dat zijn kameraden geen slachtoffer worden van deze wezens. Ze rennen terug naar hun schip en

zeilen verder misschien een nieuw avontuur tegemoet.

In een verzameling van mythologische verhaaltjes (eerste - tweede eeuw) toegeschreven aan Plutarchus is ook sprake van dezelfde soort vrouw-met-ezelsbenen, Onoscelis. Dit fantastisch mooie meisje was de dochter van vrouwenhater Aristonymus en een ezelin. In een andere versie van deze anekdote gaf de misogyn de voorkeur aan een merrie en hun dochter heette Epona [55]!

Van deze literaire hybride vrouw-ezels is geen afbeelding, wél van de Onocentaurus, de ezel-variantie van de gewone (paard)centaur. In de oudheid werd deze Onocentaurus of Onocentaura (vrouwelijke vorm) weinig afgebeeld [20-21] en zelden beschreven. Claudius Aelianus gaf rond 200 nC in zijn *Over de kenmerken der dieren* – dit Griekse werk staat algemeen bekend onder de Latijnse titel *De natura animalium* – de volgende kenmerken van de Onocentaura. Ze heeft een mensengezicht met een bos dik haar. Nek, schouders, armen en borst zijn als die van een mens met nogal gezwollen borsten. Rug, ribben, buik en achterbenen zijn als die van een ezel en het fabeldier heeft ook de kleuren van een ezel, asgrauw tot wittig. De handen kunnen tijdens het rennen als dierenpoten functioneren, maar als de Onocentaura iets moet oppakken of vasthouden dan functioneren de voorbenen als mensenarmen en -handen. Ze houdt van haar vrijheid en kan dan ook niet leven in gevangenschap. De Onocentaura weigert dan elk voedsel en sterft de vrijwillige hongerdood.

Via de vroegmiddeleeuwse encyclopedist Isidorus van Sevilla (†636) kende de middeleeuwer de Onocentaurus en deze kreeg vaak een plaatsje in *Bestiaria* en andere tractaten over

VIER BENEN & TWEE ARMEN

De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bezit een prachtig handschrift van *Der Naturen Bloeme* van Jacob van Maerlant. Het werd in het midden van de veertiende eeuw geschreven en geïllustreerd in Vlaanderen. De Onocentaurus ziet er verward uit en kijkt nogal grimmig. In andere handschriften van *Der Naturen Bloeme* is de Onocentaurus soms weergegeven als een mens met twee benen en twee armen, maar hier heeft hij maar liefst vier ezelsbenen en twee mensenarmen.

Den Haag, handschrift van *Der Naturen Bloeme*, ca. 1350.

(fabel)dieren. Jacob van Maerlant schreef zijn *Beestenboek* rond 1266 tot lering ende vermaak van zijn opdrachtgever, de Zeeuwse edelman Nicolaas van Cats: “De Onocentaurus, schrijven Adelinus [Aldhelmus van Malmesbury †709] en Isidorus van Sevilla, is veeleer een monster dan een dier: volgens de boeken heeft dit wezen een ezelskop en een mensenlichaam. Adelinus geeft daar een wonderlijke verklaring voor: hij beweert dat deze monsters ontstaan uit de paring van ezels met mensen. Daar is echter veel tegen in te brengen. Andere geleerden zeggen dat het dier van onderen een paard is en het bovenlijf van een mens heeft. Zijn kop en gezicht zijn bedekt met borstelig haar en hij heeft de armen en de handen van een mens. Wanneer hij wil spreken bewegen zijn lippen als bij iemand die spreekt, maar praten kan hij niet. Hieronymus [kerkvader †419/420] schrijft dat de heilige Antonius dit dier gezien heeft in een bos, maar hij twijfelt eraan of dit monster door de natuur was voortgebracht of dat het een drogbeeld was van de duivel. Toch wordt er gezegd dat men in het Oosten dergelijke dieren kent, en ook veel andere wonderen die de Natuur geschapen heeft als bewijs van de almacht van God” [hierboven]. De middeleeuwer had hem nooit gezien, maar de Onocentaurus was beschreven en dús bestond hij [rechts].

We hebben al eerder kennis gemaakt met de altijd dronken Silenus, opvoeder en grootste fan van de wijngod Dionysus [p. 54]. Eens dwaalde de oude Silenus door Phrygië, een streek in het westen van Anatolië (Turkije). De inwoners daar hielden wel van een grapje en toen ze de vrolijk dronken Silenus zagen, lachten ze hem uit en namen hem gevangen. Ze brachten hem naar hun

koning Midas [156], die direct de trouwe compaan van Dionysus herkende. Hij lichtte de god in en deze kwam zijn vriend halen. Uit dankbaarheid schonk Dionysus koning Midas één wens. Midas hoefde niet lang na te denken. Hij wilde Goldfinger zijn. Alles wat hij aanraakte, moest in goud veranderen. Zijn ogen schitterden al van begeerte, maar Dionysus raadde het hem af. “Er zijn zoveel prettiger en vooral zinniger dingen te wensen”. Maar Midas liet zich niet ompraten en de god berustte. Goldfinger wilde deze sterveling zijn en Goldfinger werd hij!

Midas kon zijn geluk niet op. De zuilen in zijn paleis werden na zijn aanraking van puur goud, de gordijnen werden puur gouddraad en zelfs de bomen kregen een gouden glans. De koning was intens tevreden. Maar ook een gelukkig mens krijgt een knorrende maag, dus de koning zette zich aan tafel voor het diner. Hij pakte zijn beker om na gedane arbeid te genieten van de wijn, maar op het moment dat de wijn zijn lippen beroerde, werd het kostelijk vocht goud en ongeschikt voor consumptie. De meest exquisite gerechten veranderden in zijn handen in oneetbaar goud. Midas was gedoemd de hongerdood te sterven!

De koning kon maar één ding doen, Dionysus deemoedig smeken om zijn *goldentouch* ongedaan te maken. Met een schamper lachje – “ik heb het je nog zó gezegd!” – raadde de god Midas aan zich in de rivier de Pactolus te wassen. Dat deed Midas en het water nam het ‘goud’ op, vandaar dat men in de oudheid goud won uit deze rivier.

Omgang met de goden blijft altijd moeilijk voor de mens. Zo

ZONDEN, ZONDEN, EN NOG EENS ZONDEN

De middeleeuwse wereld zat vol fabelwezens. Tot op zekere hoogte geloofde men toen dat die wezens ergens in het oosten, ergens aan de randen van de wereld leefden. De middeleeuwer beeldde de hybride monsters graag af, zoals aan het noordportaal van de gotische kathedraal van Rouen (Normandië). Links en rechts van de ingang zijn rechthoekige pijlers, waarvan de natuursteen voor een groot deel zwart ziet door eeuwenlange aanslag. De pijlers zijn versierd met vierpassen, die rond 1280 werden gebeeldhouwd. De bovenste vierpassen laten duidelijke scènes zien uit het eerste bijbelboek *Genesis* en in de andere zien we veel verschillende en wonderlijke fabelwezens, zoals deze ezelskoppige.

Het lijkt wel of de beeldhouwers hier in deze reliëfs van

Rouen hun fantasie de vrije loop lieten. Onbemoerbare en bizarre fabelfiguren huizen nog steeds rond dit kerkportaal. Aan het kleine pleintje vóór dit portaal dreven geldschietters in de middeleeuwen hun negotie, een kwalijke zaak, want het innen van woekerrente was zonde. Deze fantastische kerkportaalmonsters – inclusief de Onocentaurus – symboliseren hier wellicht akelige en grensoverschrijdende zonden en waren een duidelijke vermaning voor de middeleeuwer in het algemeen en voor de aanwezige geldschietters in het bijzonder!

Rouen, kathedraal, noordportaal, ca. 1280.

Colofon

© 2014 conens & van wiechen

Auteursrechten (copyright) van woord & beeld in *de EZEL* berusten bij conens & van wiechen. Verveelvoudiging of gebruik van de beelden en/of teksten van *de EZEL* in wat voor vorm dan ook (elektronisch, mechanisch, fotokopieën, opnamen, etc.) is niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van **conens & van wiechen**.

No part of *de EZEL* may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without prior permission of **conens & van wiechen**.

Contact via www.OudWeb.nl.

We hebben ernaar gestreefd alle rechten van de illustraties te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Vormgeving: Frank de Wit, Zwolle

Druk: Epos|Press

ISBN 978-90-9028314-2

Achterkant van de omslag, kleurenfoto:

Hama (Syrië) 1994:

In de etalage van de fotostudio hingen prachtige portretten. Indrukwekkende mannen starden ons van achter glas aan. In pasteltinten leken ze allemaal in de bloei van hun leven. Ruud zag het direct. Alle portretten waren nog op de oude manier gemaakt: het waren met de hand ingekleurde zwart-witfoto's. Als kind had hij zijn vader dat nog zien doen en hij wilde graag anno 1994 zo'n nostalgisch portret laten maken.

Ruud poseerde en de jonge fotograaf nam de zwart-witfoto's die hij later zou kleuren en bijwerken. Twee dagen later kwamen we het resultaat ophalen. Toen de fotograaf Ruud weer zag, verschoot hij even van kleur. Hij had Ruud's ogen blauw ingekleurd, maar ze waren toch écht bruin! Dus op de valreep nog een kleine kleurcorrectie.

Ruud's geretoucheerde en ingekleurde zwart-witportret werd ons mooiste souvenir van een Syrië dat passé is.

